

الدعاء والاستجابة

الفه

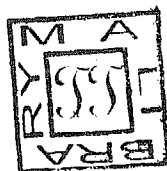
المقتصر الى الله والصمد السيد احمد

و مطبع مفيد عام كره باهتمام نشی قی و علینان صوفی طبع شد

۱۲۹۲

الدعاء والاستجابة

الفه

المقتصر الى الله الصمد السيد احمد

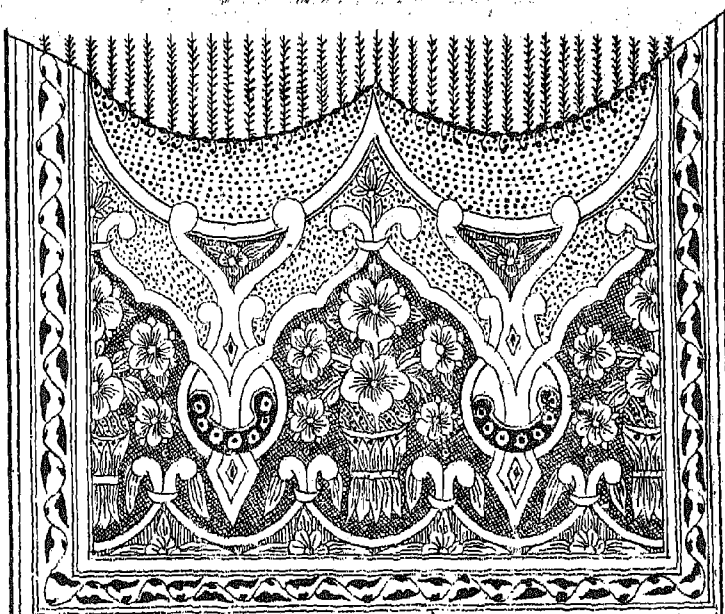
M.A. LIBRARY, A.M.U.

U6307

در مطبع مفید عام آگره باهتمام نشستی قادر علیخان صوفی طبع شد

۱۸۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الدُّعَاءُ وَالِاسْتِجَابَةُ

دعا اور نداء ولفظ مرادون ہیں اور اردنکے لغوی معنی پکارنے کے ہیں۔ حضرت
 زکریا کے خال میں ایک جگہ خدا نے فرمایا و ذکر یا اذ نادای ربه اور یہ کافی ثبوت
 اس بات کا ہے کہ دعا اور نداء و مرادون لفظ ہیں۔ خدا کو پکارنا اس کی طرف توجہ ہونا اور اس کو
 حاضر سمجھنا اور اس کے اللہ اور معبود برحق ہونے کا اقرار کرنا ہی۔ پس جو شخص کہ اس طرح
 خدا کو پکارتا ہی خدا اس کو قبول کرتا ہی قال اللہ تعالیٰ وَقَالَ رَبُّكَ ادْعُونِي اَسْتَجِبْ
 لَكُمْ (آیت ۶۲۔ المؤمن ۴۰) اور دوسری جگہ فرمایا: وَادْعَا لَكَ عِبَادِي
 عَنِّي فَاِنِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي
 لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (آیت ۸۲۔ البقرہ)

غرض کہ لفظ دعا اور نداء میں بہ لحاظ اس کے حقیقی معنی کے امر ستول عندہ داخل ہوتا
 بلکہ وہ علمیہ بیان کیا جاتا ہے جیسے کہ ان دو آیتوں میں ہے۔ پہلی آیت یہ ہے
 هٰذَا لَكَ دُعَاؤُكَ يَا رَبِّهٖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِرْلَدًا ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ
 سَمِيعُ الدُّعَاۓ (آیت ۳۳۔ آل عمران ۳) اور دوسری آیت یہ ہے وَرَكَرَكَآدُ
 نَادٰی رَبِّهٖ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِيْنَ (آیت ۸۹۔ الانبیاء)
 بہت جگہ قرآن مجید میں بغیر لفظ دعا کے سوال کیا گیا ہے اور حاجت جاہی
 گئی ہے جیسے حضرت ابراہیم نے کہا رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِيْنَ فَبْتَرٰهُ نَارًا يُفَكِّرُ
 حَلِيْمٌ (آیت ۹۹ و ۱۰۰۔ الصافات ۴) اور سورۃ النمل میں جو یہ آیت ہے اَمِّنْ
 يٰحَبِيبُ الْمُصْطَفٰٓى اِذَا دُعَاؤُكَ يُكَشِّفُ السُّوْغَ (آیت ۲۳۔ النمل ۲) اس میں بھی لفظ
 دعا اور نداء میں آیا ہے جو آیتوں میں آیا ہے اور ستول عندہ پر بلا نہیں گیا
 ہے بلکہ اس کا مطلب یہ ہے کہ اِذَا دُعَاہُ بَلَدًا وَاٰذَا۔

لیکن اگر خدا سے کچھ مانگا جاوے اور سوال کیا جاوے تو اس حالت میں
 بھی خدا کی طرف متوجہ ہونا اور اس کو معبود برحق سمجھنا لازم آتا ہے اور لفظ نداء لفظاً
 معناً و سبباً مصدر ہوتا ہے اس لیے دعا کا لفظ ستول عندہ پر بھی بولا جاتا ہے اور
 لفظ دعا کے معنی الایتمھال الی اللہ بالسؤال کے ہو جاتے ہیں یعنی عاجزی کے
 ساتھ خدا سے کچھ مانگنے کے اور یہی سبب ہے کہ دعا کو بمعنی اول لویا بمعنی
 ثانی عبادت کہا گیا ہے۔ چنانچہ اس آیت میں وَقَالَ رَبِّكُمْ ادْعُوْنِیْ اَسْتَجِبْ لَكُمْ

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّا كَفُورٌ سَيِّدُ خُلُقٍ جَهَنَّمَ ذَاخِرِينَ (آیت ۴۲)۔
 المؤمن ۴۰) عبادت کا لفظ مراد دعا کے آیا ہے اس لیے کہ شروع آیت میں
 ادعونی کا لفظ ہے تو اس کی مناسبت سے یستکبرن کے بعد عن دعائی
 آتا مگر وہاں عن عبادتی آیا ہے جو کافی ثبوت ہے کہ دعا اور عبادت مراد
 لفظ ہیں۔

اسی آیت کے مطابق دو حدیثیں مشکوٰۃ شریف میں موجود ہیں پہلی حدیث یہ ہے
 عن النعمان بن بشیر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الداء عامع هو
 العبادة ثم قراء وقال ربكم ادعوني استجب لكم رواه احمد والترمذي
 وابوداؤد والنسائي وابن ماجه۔ دوسری حدیث یہ ہے عن انس قال قال
 رسول الله صلى الله عليه وسلم الداء عامع هو العبادة رواه الترمذي۔
 باقی یہی استجاب دعا اگر استجاب دعا کے معنی اس سوال کا پورا کر دینے
 کے قرار دے جاوین تو اس میں دو شکلیں پیش آتی ہیں۔ اول یہ کہ ہزاروں تین
 نہایت عاجزی اور اضطراب سے کی جاتی ہیں مگر سوال پورا نہیں ہوتا جسکے معنی یہ ہوتے
 ہیں کہ دعا قبول نہیں ہوئی حالانکہ خدا نے استجاب دعا کا وعدہ کیا ہو دوسرے یہ
 کہ جو امور ہونے والے ہیں وہ مقدر ہیں یعنی علم الہی میں ہیں اور جو نہیں ہونے
 والے ہیں وہ بھی علم الہی میں ہیں۔ اور مقدرات کے برخلاف ہرگز نہیں ہو سکتا
 پس اگر استجاب دعا کے معنی سوال کا پورا ہونا قرار دے جاوین تو خدا کا یہ وعدہ

کہ اَدْعُوْنِیْ اَسْتَجِبْ لَکُمْ ان سوالوں پر جبکہ ہونا مقدر نہیں ہے کسی طرح صادق نہیں آسکتا۔

تقدیر کی دو قسمیں مبرم اور معلق قرار دینا، چون کی باتیں ہیں اور سپر ہی کوئی فائدہ ترتیب نہیں ہوا کیونکہ جسکو تقدیر معلق قرار دیا جاتا ہے وہ بھی بمنزلہ اوی کے ہو جاتی ہے جسکو تقدیر مبرم کہا جاتا ہے۔ مَعْنٰی اَدْعُوْنِیْ اَسْتَجِبْ لَکُمْ کا وعدہ عام ہے اور اس میں کوئی چیز اور کوئی شخص مُسْتَعْنٰی نہیں ہے اور جبکہ یہ ثابت ہے کہ حصول سوال منحصر مقدر پر ہے تو استجاب دعا جب کا وعدہ خدا نے کیا ہے وہ اور کوئی معنی رکھتا ہے۔

ہاں اس میں شبہ نہیں کہ بعض امور جبکہ ہونا مقدر میں ہے اور ان کے لیے بھی دعا مانگی جاتی ہے وہ حاصل ہو جاتے ہیں اور ان پر استجاب کا مجاز اطلاق کیا جاسکتا ہے جیسے کہ اس آیت میں هٰذَا لَكَ دَعَاؤُكَ ذَكَرْتُكَ رَبِّهِ قَالَ تَبَٰرَكَ الَّذِيْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةٌ طَيِّبَةٌ اِنَّكَ سَمِيعٌ اَللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَادْنُ لِّمَلَائِكَتِهِ وَهِيَ قَائِمَةٌ فِي السَّمَاءِ فَاَنْتَ خَبِيرٌ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ مُّصَدِّقًا لِّبَٰرِكَةِ رَبِّكَ اَللّٰهُ وَسَيَلُوْهُ حُضُوْرًا وَنَبِيًّا قَمَرًا بَصِيْرًا (آیت ۳۳-۳۴-۳۵-۳۶-۳۷-۳۸-۳۹-۴۰) اور جیسے کہ اس آیت میں ہے وَذَكَرْ تَابِعًا اِذْ نَادٰى رَبُّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِيْنَ فَاَسْتَجَبْنَا لَهٗ وَوَهَبْنَا لَهٗ الْيَحْيٰى وَاصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجًا اَتَمَّ كَالَّذِيْ سَاۤءَ عَوْنُ فِی الْحَبْرِ اَبَ - وَیَدْعُوْنَ نَارَ غُبَا وَرَهْبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِيْنَ (آیت ۸۹-۹۰-۹۱-۹۲-۹۳-۹۴-۹۵-۹۶-۹۷-۹۸-۹۹-۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲-۱۰۳-۱۰۴-۱۰۵-۱۰۶-۱۰۷-۱۰۸-۱۰۹-۱۱۰-۱۱۱-۱۱۲-۱۱۳-۱۱۴-۱۱۵-۱۱۶-۱۱۷-۱۱۸-۱۱۹-۱۲۰-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵-۱۲۶-۱۲۷-۱۲۸-۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۳-۱۳۴-۱۳۵-۱۳۶-۱۳۷-۱۳۸-۱۳۹-۱۴۰-۱۴۱-۱۴۲-۱۴۳-۱۴۴-۱۴۵-۱۴۶-۱۴۷-۱۴۸-۱۴۹-۱۵۰-۱۵۱-۱۵۲-۱۵۳-۱۵۴-۱۵۵-۱۵۶-۱۵۷-۱۵۸-۱۵۹-۱۶۰-۱۶۱-۱۶۲-۱۶۳-۱۶۴-۱۶۵-۱۶۶-۱۶۷-۱۶۸-۱۶۹-۱۷۰-۱۷۱-۱۷۲-۱۷۳-۱۷۴-۱۷۵-۱۷۶-۱۷۷-۱۷۸-۱۷۹-۱۸۰-۱۸۱-۱۸۲-۱۸۳-۱۸۴-۱۸۵-۱۸۶-۱۸۷-۱۸۸-۱۸۹-۱۹۰-۱۹۱-۱۹۲-۱۹۳-۱۹۴-۱۹۵-۱۹۶-۱۹۷-۱۹۸-۱۹۹-۲۰۰-۲۰۱-۲۰۲-۲۰۳-۲۰۴-۲۰۵-۲۰۶-۲۰۷-۲۰۸-۲۰۹-۲۱۰-۲۱۱-۲۱۲-۲۱۳-۲۱۴-۲۱۵-۲۱۶-۲۱۷-۲۱۸-۲۱۹-۲۲۰-۲۲۱-۲۲۲-۲۲۳-۲۲۴-۲۲۵-۲۲۶-۲۲۷-۲۲۸-۲۲۹-۲۳۰-۲۳۱-۲۳۲-۲۳۳-۲۳۴-۲۳۵-۲۳۶-۲۳۷-۲۳۸-۲۳۹-۲۴۰-۲۴۱-۲۴۲-۲۴۳-۲۴۴-۲۴۵-۲۴۶-۲۴۷-۲۴۸-۲۴۹-۲۵۰-۲۵۱-۲۵۲-۲۵۳-۲۵۴-۲۵۵-۲۵۶-۲۵۷-۲۵۸-۲۵۹-۲۶۰-۲۶۱-۲۶۲-۲۶۳-۲۶۴-۲۶۵-۲۶۶-۲۶۷-۲۶۸-۲۶۹-۲۷۰-۲۷۱-۲۷۲-۲۷۳-۲۷۴-۲۷۵-۲۷۶-۲۷۷-۲۷۸-۲۷۹-۲۸۰-۲۸۱-۲۸۲-۲۸۳-۲۸۴-۲۸۵-۲۸۶-۲۸۷-۲۸۸-۲۸۹-۲۹۰-۲۹۱-۲۹۲-۲۹۳-۲۹۴-۲۹۵-۲۹۶-۲۹۷-۲۹۸-۲۹۹-۳۰۰-۳۰۱-۳۰۲-۳۰۳-۳۰۴-۳۰۵-۳۰۶-۳۰۷-۳۰۸-۳۰۹-۳۱۰-۳۱۱-۳۱۲-۳۱۳-۳۱۴-۳۱۵-۳۱۶-۳۱۷-۳۱۸-۳۱۹-۳۲۰-۳۲۱-۳۲۲-۳۲۳-۳۲۴-۳۲۵-۳۲۶-۳۲۷-۳۲۸-۳۲۹-۳۳۰-۳۳۱-۳۳۲-۳۳۳-۳۳۴-۳۳۵-۳۳۶-۳۳۷-۳۳۸-۳۳۹-۳۴۰-۳۴۱-۳۴۲-۳۴۳-۳۴۴-۳۴۵-۳۴۶-۳۴۷-۳۴۸-۳۴۹-۳۵۰-۳۵۱-۳۵۲-۳۵۳-۳۵۴-۳۵۵-۳۵۶-۳۵۷-۳۵۸-۳۵۹-۳۶۰-۳۶۱-۳۶۲-۳۶۳-۳۶۴-۳۶۵-۳۶۶-۳۶۷-۳۶۸-۳۶۹-۳۷۰-۳۷۱-۳۷۲-۳۷۳-۳۷۴-۳۷۵-۳۷۶-۳۷۷-۳۷۸-۳۷۹-۳۸۰-۳۸۱-۳۸۲-۳۸۳-۳۸۴-۳۸۵-۳۸۶-۳۸۷-۳۸۸-۳۸۹-۳۹۰-۳۹۱-۳۹۲-۳۹۳-۳۹۴-۳۹۵-۳۹۶-۳۹۷-۳۹۸-۳۹۹-۴۰۰-۴۰۱-۴۰۲-۴۰۳-۴۰۴-۴۰۵-۴۰۶-۴۰۷-۴۰۸-۴۰۹-۴۱۰-۴۱۱-۴۱۲-۴۱۳-۴۱۴-۴۱۵-۴۱۶-۴۱۷-۴۱۸-۴۱۹-۴۲۰-۴۲۱-۴۲۲-۴۲۳-۴۲۴-۴۲۵-۴۲۶-۴۲۷-۴۲۸-۴۲۹-۴۳۰-۴۳۱-۴۳۲-۴۳۳-۴۳۴-۴۳۵-۴۳۶-۴۳۷-۴۳۸-۴۳۹-۴۴۰-۴۴۱-۴۴۲-۴۴۳-۴۴۴-۴۴۵-۴۴۶-۴۴۷-۴۴۸-۴۴۹-۴۵۰-۴۵۱-۴۵۲-۴۵۳-۴۵۴-۴۵۵-۴۵۶-۴۵۷-۴۵۸-۴۵۹-۴۶۰-۴۶۱-۴۶۲-۴۶۳-۴۶۴-۴۶۵-۴۶۶-۴۶۷-۴۶۸-۴۶۹-۴۷۰-۴۷۱-۴۷۲-۴۷۳-۴۷۴-۴۷۵-۴۷۶-۴۷۷-۴۷۸-۴۷۹-۴۸۰-۴۸۱-۴۸۲-۴۸۳-۴۸۴-۴۸۵-۴۸۶-۴۸۷-۴۸۸-۴۸۹-۴۹۰-۴۹۱-۴۹۲-۴۹۳-۴۹۴-۴۹۵-۴۹۶-۴۹۷-۴۹۸-۴۹۹-۵۰۰-۵۰۱-۵۰۲-۵۰۳-۵۰۴-۵۰۵-۵۰۶-۵۰۷-۵۰۸-۵۰۹-۵۱۰-۵۱۱-۵۱۲-۵۱۳-۵۱۴-۵۱۵-۵۱۶-۵۱۷-۵۱۸-۵۱۹-۵۲۰-۵۲۱-۵۲۲-۵۲۳-۵۲۴-۵۲۵-۵۲۶-۵۲۷-۵۲۸-۵۲۹-۵۳۰-۵۳۱-۵۳۲-۵۳۳-۵۳۴-۵۳۵-۵۳۶-۵۳۷-۵۳۸-۵۳۹-۵۴۰-۵۴۱-۵۴۲-۵۴۳-۵۴۴-۵۴۵-۵۴۶-۵۴۷-۵۴۸-۵۴۹-۵۵۰-۵۵۱-۵۵۲-۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۶-۵۵۷-۵۵۸-۵۵۹-۵۶۰-۵۶۱-۵۶۲-۵۶۳-۵۶۴-۵۶۵-۵۶۶-۵۶۷-۵۶۸-۵۶۹-۵۷۰-۵۷۱-۵۷۲-۵۷۳-۵۷۴-۵۷۵-۵۷۶-۵۷۷-۵۷۸-۵۷۹-۵۸۰-۵۸۱-۵۸۲-۵۸۳-۵۸۴-۵۸۵-۵۸۶-۵۸۷-۵۸۸-۵۸۹-۵۹۰-۵۹۱-۵۹۲-۵۹۳-۵۹۴-۵۹۵-۵۹۶-۵۹۷-۵۹۸-۵۹۹-۶۰۰-۶۰۱-۶۰۲-۶۰۳-۶۰۴-۶۰۵-۶۰۶-۶۰۷-۶۰۸-۶۰۹-۶۱۰-۶۱۱-۶۱۲-۶۱۳-۶۱۴-۶۱۵-۶۱۶-۶۱۷-۶۱۸-۶۱۹-۶۲۰-۶۲۱-۶۲۲-۶۲۳-۶۲۴-۶۲۵-۶۲۶-۶۲۷-۶۲۸-۶۲۹-۶۳۰-۶۳۱-۶۳۲-۶۳۳-۶۳۴-۶۳۵-۶۳۶-۶۳۷-۶۳۸-۶۳۹-۶۴۰-۶۴۱-۶۴۲-۶۴۳-۶۴۴-۶۴۵-۶۴۶-۶۴۷-۶۴۸-۶۴۹-۶۵۰-۶۵۱-۶۵۲-۶۵۳-۶۵۴-۶۵۵-۶۵۶-۶۵۷-۶۵۸-۶۵۹-۶۶۰-۶۶۱-۶۶۲-۶۶۳-۶۶۴-۶۶۵-۶۶۶-۶۶۷-۶۶۸-۶۶۹-۶۷۰-۶۷۱-۶۷۲-۶۷۳-۶۷۴-۶۷۵-۶۷۶-۶۷۷-۶۷۸-۶۷۹-۶۸۰-۶۸۱-۶۸۲-۶۸۳-۶۸۴-۶۸۵-۶۸۶-۶۸۷-۶۸۸-۶۸۹-۶۹۰-۶۹۱-۶۹۲-۶۹۳-۶۹۴-۶۹۵-۶۹۶-۶۹۷-۶۹۸-۶۹۹-۷۰۰-۷۰۱-۷۰۲-۷۰۳-۷۰۴-۷۰۵-۷۰۶-۷۰۷-۷۰۸-۷۰۹-۷۱۰-۷۱۱-۷۱۲-۷۱۳-۷۱۴-۷۱۵-۷۱۶-۷۱۷-۷۱۸-۷۱۹-۷۲۰-۷۲۱-۷۲۲-۷۲۳-۷۲۴-۷۲۵-۷۲۶-۷۲۷-۷۲۸-۷۲۹-۷۳۰-۷۳۱-۷۳۲-۷۳۳-۷۳۴-۷۳۵-۷۳۶-۷۳۷-۷۳۸-۷۳۹-۷۴۰-۷۴۱-۷۴۲-۷۴۳-۷۴۴-۷۴۵-۷۴۶-۷۴۷-۷۴۸-۷۴۹-۷۵۰-۷۵۱-۷۵۲-۷۵۳-۷۵۴-۷۵۵-۷۵۶-۷۵۷-۷۵۸-۷۵۹-۷۶۰-۷۶۱-۷۶۲-۷۶۳-۷۶۴-۷۶۵-۷۶۶-۷۶۷-۷۶۸-۷۶۹-۷۷۰-۷۷۱-۷۷۲-۷۷۳-۷۷۴-۷۷۵-۷۷۶-۷۷۷-۷۷۸-۷۷۹-۷۸۰-۷۸۱-۷۸۲-۷۸۳-۷۸۴-۷۸۵-۷۸۶-۷۸۷-۷۸۸-۷۸۹-۷۹۰-۷۹۱-۷۹۲-۷۹۳-۷۹۴-۷۹۵-۷۹۶-۷۹۷-۷۹۸-۷۹۹-۸۰۰-۸۰۱-۸۰۲-۸۰۳-۸۰۴-۸۰۵-۸۰۶-۸۰۷-۸۰۸-۸۰۹-۸۱۰-۸۱۱-۸۱۲-۸۱۳-۸۱۴-۸۱۵-۸۱۶-۸۱۷-۸۱۸-۸۱۹-۸۲۰-۸۲۱-۸۲۲-۸۲۳-۸۲۴-۸۲۵-۸۲۶-۸۲۷-۸۲۸-۸۲۹-۸۳۰-۸۳۱-۸۳۲-۸۳۳-۸۳۴-۸۳۵-۸۳۶-۸۳۷-۸۳۸-۸۳۹-۸۴۰-۸۴۱-۸۴۲-۸۴۳-۸۴۴-۸۴۵-۸۴۶-۸۴۷-۸۴۸-۸۴۹-۸۵۰-۸۵۱-۸۵۲-۸۵۳-۸۵۴-۸۵۵-۸۵۶-۸۵۷-۸۵۸-۸۵۹-۸۶۰-۸۶۱-۸۶۲-۸۶۳-۸۶۴-۸۶۵-۸۶۶-۸۶۷-۸۶۸-۸۶۹-۸۷۰-۸۷۱-۸۷۲-۸۷۳-۸۷۴-۸۷۵-۸۷۶-۸۷۷-۸۷۸-۸۷۹-۸۸۰-۸۸۱-۸۸۲-۸۸۳-۸۸۴-۸۸۵-۸۸۶-۸۸۷-۸۸۸-۸۸۹-۸۹۰-۸۹۱-۸۹۲-۸۹۳-۸۹۴-۸۹۵-۸۹۶-۸۹۷-۸۹۸-۸۹۹-۹۰۰-۹۰۱-۹۰۲-۹۰۳-۹۰۴-۹۰۵-۹۰۶-۹۰۷-۹۰۸-۹۰۹-۹۱۰-۹۱۱-۹۱۲-۹۱۳-۹۱۴-۹۱۵-۹۱۶-۹۱۷-۹۱۸-۹۱۹-۹۲۰-۹۲۱-۹۲۲-۹۲۳-۹۲۴-۹۲۵-۹۲۶-۹۲۷-۹۲۸-۹۲۹-۹۳۰-۹۳۱-۹۳۲-۹۳۳-۹۳۴-۹۳۵-۹۳۶-۹۳۷-۹۳۸-۹۳۹-۹۴۰-۹۴۱-۹۴۲-۹۴۳-۹۴۴-۹۴۵-۹۴۶-۹۴۷-۹۴۸-۹۴۹-۹۵۰-۹۵۱-۹۵۲-۹۵۳-۹۵۴-۹۵۵-۹۵۶-۹۵۷-۹۵۸-۹۵۹-۹۶۰-۹۶۱-۹۶۲-۹۶۳-۹۶۴-۹۶۵-۹۶۶-۹۶۷-۹۶۸-۹۶۹-۹۷۰-۹۷۱-۹۷۲-۹۷۳-۹۷۴-۹۷۵-۹۷۶-۹۷۷-۹۷۸-۹۷۹-۹۸۰-۹۸۱-۹۸۲-۹۸۳-۹۸۴-۹۸۵-۹۸۶-۹۸۷-۹۸۸-۹۸۹-۹۹۰-۹۹۱-۹۹۲-۹۹۳-۹۹۴-۹۹۵-۹۹۶-۹۹۷-۹۹۸-۹۹۹-۱۰۰۰-۱۰۰۱-۱۰۰۲-۱۰۰۳-۱۰۰۴-۱۰۰۵-۱۰۰۶-۱۰۰۷-۱۰۰۸-۱۰۰۹-۱۰۱۰-۱۰۱۱-۱۰۱۲-۱۰۱۳-۱۰۱۴-۱۰۱۵-۱۰۱۶-۱۰۱۷-۱۰۱۸-۱۰۱۹-۱۰۲۰-۱۰۲۱-۱۰۲۲-۱۰۲۳-۱۰۲۴-۱۰۲۵-۱۰۲۶-۱۰۲۷-۱۰۲۸-۱۰۲۹-۱۰۳۰-۱۰۳۱-۱۰۳۲-۱۰۳۳-۱۰۳۴-۱۰۳۵-۱۰۳۶-۱۰۳۷-۱۰۳۸-۱۰۳۹-۱۰۴۰-۱۰۴۱-۱۰۴۲-۱۰۴۳-۱۰۴۴-۱۰۴۵-۱۰۴۶-۱۰۴۷-۱۰۴۸-۱۰۴۹-۱۰۵۰-۱۰۵۱-۱۰۵۲-۱۰۵۳-۱۰۵۴-۱۰۵۵-۱۰۵۶-۱۰۵۷-۱۰۵۸-۱۰۵۹-۱۰۶۰-۱۰۶۱-۱۰۶۲-۱۰۶۳-۱۰۶۴-۱۰۶۵-۱۰۶۶-۱۰۶۷-۱۰۶۸-۱۰۶۹-۱۰۷۰-۱۰۷۱-۱۰۷۲-۱۰۷۳-۱۰۷۴-۱۰۷۵-۱۰۷۶-۱۰۷۷-۱۰۷۸-۱۰۷۹-۱۰۸۰-۱۰۸۱-۱۰۸۲-۱۰۸۳-۱۰۸۴-۱۰۸۵-۱۰۸۶-۱۰۸۷-۱۰۸۸-۱۰۸۹-۱۰۹۰-۱۰۹۱-۱۰۹۲-۱۰۹۳-۱۰۹۴-۱۰۹۵-۱۰۹۶-۱۰۹۷-۱۰۹۸-۱۰۹۹-۱۱۰۰-۱۱۰۱-۱۱۰۲-۱۱۰۳-۱۱۰۴-۱۱۰۵-۱۱۰۶-۱۱۰۷-۱۱۰۸-۱۱۰۹-۱۱۱۰-۱۱۱۱-۱۱۱۲-۱۱۱۳-۱۱۱۴-۱۱۱۵-۱۱۱۶-۱۱۱۷-۱۱۱۸-۱۱۱۹-۱۱۲۰-۱۱۲۱-۱۱۲۲-۱۱۲۳-۱۱۲۴-۱۱۲۵-۱۱۲۶-۱۱۲۷-۱۱۲۸-۱۱۲۹-۱۱۳۰-۱۱۳۱-۱۱۳۲-۱۱۳۳-۱۱۳۴-۱۱۳۵-۱۱۳۶-۱۱۳۷-۱۱۳۸-۱۱۳۹-۱۱۴۰-۱۱۴۱-۱۱۴۲-۱۱۴۳-۱۱۴۴-۱۱۴۵-۱۱۴۶-۱۱۴۷-۱۱۴۸-۱۱۴۹-۱۱۵۰-۱۱۵۱-۱۱۵۲-۱۱۵۳-۱۱۵۴-۱۱۵۵-۱۱۵۶-۱۱۵۷-۱۱۵۸-۱۱۵۹-۱۱۶۰-۱۱۶۱-۱۱۶۲-۱۱۶۳-۱۱۶۴-۱۱۶۵-۱۱۶۶-۱۱۶۷-۱۱۶۸-۱۱۶۹-۱۱۷۰-۱۱۷۱-۱۱۷۲-۱۱۷۳-۱۱۷۴-۱۱۷۵-۱۱۷۶-۱۱۷۷-۱۱۷۸-۱۱۷۹-۱۱۸۰-۱۱۸۱-۱۱۸۲-۱۱۸۳-۱۱۸۴-۱۱۸۵-۱۱۸۶-۱۱۸۷-۱۱۸۸-۱۱۸۹-۱۱۹۰-۱۱۹۱-۱۱۹۲-۱۱۹۳-۱۱۹۴-۱۱۹۵-۱۱۹۶-۱۱۹۷-۱۱۹۸-۱۱۹۹-۱۲۰۰-۱۲۰۱-۱۲۰۲-۱۲۰۳-۱۲۰۴-۱۲۰۵-۱۲۰۶-۱۲۰۷-۱۲۰۸-۱۲۰۹-۱۲۱۰-۱۲۱۱-۱۲۱۲-۱۲۱۳-۱۲۱۴-۱۲۱۵-۱۲۱۶-۱۲۱۷-۱۲۱۸-۱۲۱۹-۱۲۲۰-۱۲۲۱-۱۲۲۲-۱۲۲۳-۱۲۲۴-۱۲۲۵-۱۲۲۶-۱۲۲۷-۱۲۲۸-۱۲۲۹-۱۲۳۰-۱۲۳۱-۱۲۳۲-۱۲۳۳-۱۲۳۴-۱۲۳۵-۱۲۳۶-۱۲۳۷-۱۲۳۸-۱۲۳۹-۱۲۴۰-۱۲۴۱-۱۲۴۲-۱۲۴۳-۱۲۴۴-۱۲۴۵-۱۲۴۶-۱۲۴۷-۱۲۴۸-۱۲۴۹-۱۲۵۰-۱۲۵۱-۱۲۵۲-۱۲۵۳-۱۲۵۴-۱۲۵۵-۱۲۵۶-۱۲۵۷-۱۲۵۸-۱۲۵۹-۱۲۶۰-۱۲۶۱-۱۲۶۲-۱۲۶۳-۱۲۶۴-۱۲۶۵-۱۲۶۶-۱۲۶۷-۱۲۶۸-۱۲۶۹-۱۲۷۰-۱۲۷۱-۱۲۷۲-۱۲۷۳-۱۲۷۴-۱۲۷۵-۱۲۷۶-۱۲۷۷-۱۲۷۸-۱۲۷۹-۱۲۸۰-۱۲۸۱-۱۲۸۲-۱۲۸۳-۱۲۸۴-۱۲۸۵-۱۲۸۶-۱۲۸۷-۱۲۸۸-۱۲۸۹-۱۲۹۰-۱۲۹۱-۱۲۹۲-۱۲۹۳-۱۲۹۴-۱۲۹۵-۱۲۹۶-۱۲۹۷-۱۲۹۸-۱۲۹۹-۱۳۰۰-۱۳۰۱-۱۳۰۲-۱۳۰۳-۱۳۰۴-۱۳۰۵-۱۳۰۶-۱۳۰۷-۱۳۰۸-۱۳۰۹-۱۳۱۰-۱۳۱۱-۱۳۱۲-۱۳۱۳-۱۳۱۴-۱۳۱۵-۱۳۱۶-۱۳۱۷-۱۳۱۸-۱۳۱۹-۱۳۲۰-۱۳۲۱-۱۳۲۲-۱۳۲۳-۱۳۲۴-۱۳۲۵-۱۳۲۶-۱۳۲۷-۱۳۲۸-۱۳۲۹-۱۳۳۰-۱۳۳۱-۱۳۳۲-۱۳۳۳-۱۳۳۴-۱۳۳۵-۱۳۳۶-۱۳۳۷-۱۳۳۸-۱۳۳۹-۱۳۴۰-۱۳۴۱-۱۳۴۲-۱۳۴۳-۱۳۴۴-۱۳۴۵-۱۳۴۶-۱۳۴۷-۱۳۴۸-۱۳۴۹-۱۳۵۰-۱۳۵۱-۱۳۵۲-۱۳۵۳-۱۳۵۴-۱۳۵۵-۱۳۵۶-۱۳۵۷-۱۳۵۸-۱۳۵۹-۱۳۶۰-۱۳۶۱-۱۳۶۲-۱۳۶۳-۱۳۶۴-۱۳۶۵-۱۳۶۶-۱۳۶۷-۱۳۶۸-۱۳۶۹-۱۳۷۰-۱۳۷۱-۱۳۷۲-۱۳۷۳-۱۳۷۴-۱۳۷۵-۱۳۷۶-۱۳۷۷-۱۳۷۸-۱۳۷۹-۱۳۸۰-۱۳۸۱-۱۳۸۲-۱۳۸۳-۱۳۸۴-۱۳۸۵-۱۳۸۶-۱۳۸۷-۱۳۸۸-۱۳۸۹-۱۳۹۰-۱۳۹۱-۱۳۹۲-۱۳۹۳-۱۳۹۴-۱۳۹۵-۱۳۹۶-۱۳۹۷-۱۳۹۸-۱۳۹۹-۱۴۰۰-۱۴۰۱-۱۴۰۲-۱۴۰۳-۱۴۰۴-۱۴۰۵-۱۴۰۶-۱۴۰۷-۱۴۰۸-۱۴۰۹-۱۴۱۰-۱۴۱۱-۱۴۱۲-۱۴۱۳-۱۴۱۴-۱۴۱۵-۱۴۱۶-۱۴۱۷-۱۴۱۸-۱۴۱۹-۱۴۲۰-۱۴۲۱-۱۴۲۲-۱۴۲۳-۱۴۲۴-۱۴۲۵-۱۴۲۶-۱۴۲۷-۱۴۲۸-۱۴۲۹-۱۴۳۰-۱۴۳۱-۱۴۳۲-۱۴۳۳-۱۴۳۴-۱۴۳۵-۱۴۳۶-۱۴۳۷-۱۴۳۸-۱۴۳۹-۱۴۴۰-۱۴۴۱-۱۴۴۲-۱۴۴۳-۱۴۴۴-۱۴۴۵-۱۴۴۶-۱۴۴۷-۱۴۴۸-۱۴۴۹-۱۴۵۰-۱۴۵۱-۱۴۵۲-۱۴۵۳-۱۴۵۴-۱۴۵۵-۱۴۵۶-۱۴۵۷-۱۴۵۸-۱۴۵۹-۱۴۶۰-۱۴۶۱-۱۴۶۲-۱۴۶۳-۱۴۶۴-۱۴۶۵-۱۴۶۶-۱۴۶۷-۱۴۶۸-۱۴۶۹-۱۴۷۰-۱۴۷۱-۱۴۷۲-۱۴۷۳-۱۴۷۴-۱۴۷۵-۱۴۷۶-۱۴۷۷-۱۴۷۸-۱۴۷۹-۱۴۸۰-۱۴۸۱-۱۴۸۲-۱۴۸۳-۱۴۸۴-۱۴۸۵-۱۴۸۶-۱۴۸۷-۱۴۸۸-۱۴۸۹-۱۴۹۰-۱۴۹۱-۱۴۹۲-۱۴۹۳-۱۴۹۴-۱۴۹۵-۱۴۹۶-۱۴۹۷-۱۴۹۸-۱۴۹۹-۱۵۰۰-۱۵۰۱-۱۵۰۲-۱۵۰۳-۱۵۰۴-۱۵۰۵-۱۵۰۶-۱۵۰۷-۱۵۰۸-۱۵۰۹-۱۵۱۰-۱۵۱۱-۱۵۱۲-۱۵۱۳-۱۵۱۴-۱۵۱۵-۱۵۱۶-۱۵۱۷-۱۵۱۸-۱۵۱۹-۱۵۲۰-۱۵۲۱-۱۵۲۲-۱۵۲۳-۱۵۲۴-۱۵۲۵-۱۵۲۶-۱۵۲۷-۱۵۲۸-۱۵۲۹-۱۵۳۰-۱۵۳۱-۱۵۳۲-۱۵۳۳-۱۵۳۴-۱۵۳۵-۱۵۳۶-۱۵۳۷-۱۵۳۸-۱۵۳۹-۱۵۴۰-۱۵۴۱-۱۵۴۲-۱۵۴۳-۱۵۴۴-۱۵۴۵-۱۵۴۶-۱۵۴۷-۱۵۴۸-۱۵۴۹-۱۵۵۰-۱۵۵۱-۱۵۵۲-۱۵۵۳-۱۵۵۴-۱۵۵۵-۱۵۵۶-۱۵۵۷-۱۵۵۸-۱۵۵۹-۱۵۶۰-۱۵۶۱-۱۵۶۲-۱۵۶۳-۱۵۶۴-۱۵۶۵-۱۵۶۶-۱۵۶۷-۱۵۶۸-۱۵۶۹-۱۵۷۰-۱۵۷۱-۱۵۷۲-۱۵۷۳-۱۵۷۴-۱۵۷۵-۱۵۷۶-۱۵۷۷-۱۵۷۸-۱۵۷۹-۱۵۸۰-۱۵۸۱-۱۵۸۲-۱۵۸۳-۱۵

حضرت زکریا کے بیٹا پیدا ہونے کو مجازاً استجاب دعا کہا جاوے کیونکہ بیٹا ہونا مقدر میں تھا وہ ضرور ہوتا تھا۔ اس طرح حضرت ابراہیم کی اس دعا کی نسبت رب ھب لی ہر الجبر الحین فلیسکرنا کہ بعلام حلیم (آیت ۹۸-۹۹ الصافات ۷۳) مجازاً استجاب دعا کہا جاتا ہے کیونکہ بیٹا ہونا مقدرات میں سے تھا۔

اور جبکہ یہ بات محقق ہوئی کہ دعا عبادت ہے جو دل سے اور خضوع و خشوع سے ہو اور اسکے قبول کرنے کا خدا نے وعدہ فرمایا ہے (اور وہ کبھی نامقبول نہیں ہوتی تو استجاب دعا کی ٹھیک مراد عبادت کے قبول کرنے اور انسان کے دل میں جو حالت کہ صدق دل سے عبادت کرنے میں پیدا ہوتی ہے اس کے پیدا ہونے کی ہوئی۔ وهذا ما وعد الله وان الله لا يخلف الميعا قال الله تعالى ان الله لا يضيع اجر المحسنين (آیت ۱۲۱- التوبة ۹) وقال صديق قال الله لا يضيع اجر المحسنين (آیت ۱۱۷ هو ۱۱) لا اضيع عمل عامل منكم من ذكر او انثی بعضکم من بعض (آیت ۱۹۳- آل عمران ۳)

جو معنی استجاب دعا کے میں نے بیان کیے اس کے مناسب شکوۃ میں ایک حدیث ہے عن ابی سعید الخدری ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ما من مسلم یدعو یدعوتہ لیس فیہا ثم ولا قطیعہ رحمہ الا اعطاه اللہ بها احدی۔ ثلث امان یعجل لہ دعوتہ واما ان یدخرہا لہ فی الآخرۃ واما ان یصرہ عنہ من البسوء مثلیھا قالوا اذا نکثر قال اللہ اکثر رواہ

احمد قولہ اما ان یحجل لہ اسکا یہی مطلب ہے کہ اگر وہ امر مقدس ہے تو وہ ہو جاوے گا و قولہ اما ان یدخرھا فی الآخرۃ یہ وہی امور پر اشارہ ہے جو مست دینین میں اور دعا کے عبادت ہونے کے سبب اسکا ثواب آخرت میں ملے گا و ہذا هو قولہ تعالیٰ ادعونی استجب لکم و قولہ اما ان یصرف عنہ من البسوء کما قال اللہ ولیکشف الشق اس سے یہی مراد ہے کہ وہ دعا اس قوت کو تحریک کرنی والی ہوتی ہے جس سے اس رنج و مصیبت و اضطراب میں جو مطلب نہ حاصل ہونے سے ہوتا ہی تسکین دیتی ہے اور جبکہ دعا دل سے اور اپنے تمام فطرتی قوا کو متوجہ کر کے کی جاتی ہے اور خدا کی عظمت اور بے انتہا قدرت کا خیال اپنے دل میں جمایا جاتا ہے تو وہ قوت تحریک میں آتی ہے اور ان تمام قوتوں پر جسے اضطراب پیدا ہوا ہے اور اس مصیبت کا رنج برا لگنختہ ہوا ہے ان سب پر غالب ہو جاتی ہے اور انسان کو صبر و استقلال پیدا ہو جاتا ہے اور ایسی کیفیت کا دل میں پیدا ہونا لازماً عبادت اور یہی دعا کا مستجاب ہونا ہے۔

انسان کی فطرت میں یہ بات دخل ہے کہ جب وہ سپر کوئی مصیبت آتی ہے اور اس کے دل کو اضطراب ہوتا ہے تو وہ کسی طرف استمداد اور ہمتاں کے لیے رجوع کرتا ہے اگر وہ امر ایسا ہو کہ کوئی انسان اسکی مدد کر سکتا ہے تو وہ اسکی طرف رجوع کرتا ہے اور اگر وہ امر کسی انسان کی مدد سے بالا تر ہے تو کسی

ایسی ہستی سے امداد چاہتا ہے جو اس کے نزدیک اوس امر میں مدد کر سکتی ہے
مگر خدا نے ہم کو آیاتِ نَعْبُدُكَ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ کی تعلیم دی ہے اور اس کا لازمہ
یہ ہے کہ ہم کسی امر میں سوائے خدا کے اور کسی سے مدد نہ چاہیں۔ وہ امر
کیسا ہی بڑا یا کیسا ہی چھوٹا ہو۔

مشکوٰۃ میں یہ حدیث حضرت انس سے مروی ہے قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم لیسان احدکم ربہ حاجتہ کلھا حتی یسال
شمس نعلہ اذا انقطع یعنی ہر شخص اپنی تمام حاجتیں خدا ہی سے مانگے یہاں تک
کہ اگر اس کی جوتی کا تسمہ ٹوٹ جاوے تو اس کو بھی خدا سے مانگے۔ پس دعا
مقصود یہ ہے کہ ہر حال میں بندے کو خدا سے تعلق اور ہر امر میں اوس کی طرف
رجوع رہے نہ کسی غیر کی طرف۔

جو لوگ کہ حقیقت دعا سے اور جو حکمت میں ہیں اس سے ناواقف ہیں وہ کہہ سکتے
ہیں کہ جب یہ امر مسلم ہے کہ جو مقدر نہیں ہے وہ نہیں ہو سکتا تو دعا سے کیا فائدہ
ہے۔ مگر اوس میں چند نا سمجھیاں ہیں۔ اول تو یہ معلوم نہیں کہ وہ مقدر ہے
یا نہیں۔ دوسرے یہ کہ وہ ایسا کہتے ہیں فطرت انسانی کو بھول جاتے ہیں کہ
انسان کی فطرت میں یہ امر داخل ہے کہ حالت اضطرار میں حصول مطلب کے لیے
دوسرے سے استدعا کی خواہش رکھتا ہے بلا خیال اس کے کہ وہ ہو گا یا نہیں
اور انسان کی یہ فطرت اوس سے جدا نہیں ہو سکتی اور بقضاء اوس کی فطرت کے

اوسکو کہا گیا ہے کہ خدا ہی سے مانگو جو مانگو۔ واللہ يعلم انہا مقدار ما
 لا فان لم یکن مقدرا لعیطیک ثوابا ویدخرها لک فی الآخرة فاما
 فی الدنیا بصرف عنک من البسوء مثلها۔ فانظر ما تفعل فی امور دنیاک
 انت تسع بکمال جہد وایتہال فی حصولها وتعلم انہا لا تحصل ان
 لم یکن مقدرا فاف لک ان تضررت فی الدعاء الی اللہ مع اربہ عز وجل
 وعدک احدی ثلث امانات یجبل لک دعوتک واما ان یدخرها لک
 فی الآخرة واما ان یصرف عنک من البسوء مثلها ولهذا قال رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من لم یسأل اللہ یغضب علیہ رواہ ابو ہریرۃ
 (مشکوٰۃ)

وهذه دعائی الی اللہ۔ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ (ایۃ)

(البقرہ ۲)

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِیْنَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّیَّتِنَا اُمَّةٌ مُّسْلِمَةٌ لَّكَ وَارِنَا
 مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَیْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ (ایۃ ۱۲۲۔ البقرہ)
 رَبَّنَا اَتِنَا فِی الدُّنْیَا وَمَا لَیْنَا فِی الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ (ایۃ ۱۹۴۔ البقرہ)
 رَبَّنَا اَتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَفِی الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (ایۃ ۱۹۵۔ البقرہ)
 رَبَّنَا لَا تُؤْخِذْنَا رُبَّنَا رُسُیْنًا اَوْ اَخَانَا رُبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَیْنَا اَصْرًا کَمَا حَمَلْتَهُ
 الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا

وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلاَنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (آيت ٢١٧ البقرة)
 رَبَّنَا لَا تَجْعَلْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهْبَ لَنَا مِرْلاً بَلَغَ حِمْمُكَ أَنْتَ
 الْكَوْهَابُ (آيت ٦ - آل عمران ٣)

رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (آيت ١٣ - آل عمران)
 رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (آيت
 آل عمران ٣) -

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ قُلُوبَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
 الْكَافِرِينَ (آيت ١٣١ - آل عمران ٣)
 رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (آيت ١٨٨ -
 آل عمران ٣)

رَبَّنَا إِنَّا أَسْمَعُنَا مُنَادٍ يَأْتِيهِمُ الْإِيمَانُ أَرَأَيْتُمْ إِيَّكُمْ فَآمَنَّا -
 رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّاعَ الْأَكْبَارِ (آيت ١٩٩ - ١٩١
 آل عمران ٣)

رَبَّنَا وَاتِّمَامَا وَعِدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ
 الْمُتَعَدِّ (آيت ١٩٢ - آل عمران ٣) -

رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (آيت ٨٢ - المائدة ٥)
 رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً

مِّنكَ وَأَرْقُفْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (آيت ۱۱۳ - المائدة ۵)
 رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (آيت ۲۱
 اعرف ۷) -

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (آيت ۴۵ - الاعراف ۷)
 رَبَّنَا أَفْرِغْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (آيت ۸۱ - الاعراف ۷)
 رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوْفِقًا مُّسْلِمِينَ (آيت ۱۲۳ - الاعراف ۷)
 رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (آيت ۸۵ - يونس ۱۰)
 رَبَّنَا إِنَّا أَمَرْنَا لَكَ رَحْمَةً وَهَيَّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَحْمَةً (آيت ۹ - كهف ۱)
 رَبَّنَا أَمَّا نَا فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ (آيت ۱۱۱ - المؤمنون ۳)
 رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتًا مُّقْرَّبَةً عَلَيْنَا وَاجْعَلْ لِّلْمُتَّقِينَ إِمَامًا
 (آيت ۴ - فرقان ۲۵)

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا
 غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ (آيت ۱۰ - الحديد ۵۹)
 رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنبَأْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ - (آيت ۳ - الممتحنة ۴)
 رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الْكَرِيمُ
 (آيت ۵ - الممتحنة ۴)

رَبَّنَا إِنَّمَا كُنَّا نَعْبُدُكَ وَأَعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا عَلَى كَيْلِكَ لَشَقِيْقَةٍ (آيت ۸ - الصم ۶۶)

